

In dit nummer

26

Populatieontwikkeling van aalscholvers in Vlaanderen, update 2013-2016

Onderzoek naar de bruine kiekendief: winternieuws, linternieuws en nieuwe geloggerde vogels

Overwinterende tafeleenden in Europa: steeds meer mannetjes en minder vrouwtjes?

30 jaar kustbroedvogels in Zeebrugge

Telling van de meeuwenpopulatie in de omgeving van Ouland in de Antwerpse haven

Alles verandert. Ook in de wereld van de vogels. De mate waarin vogels zich kunnen aanpassen aan die veranderde omstandigheden bepaalt in belangrijke mate of populaties kunnen standhouden of niet. Of het nu gaat om broedende bruine kiekendieven die gefragmenteerde en verdroogde rietmoerassen inruilen van grootschalige akkergebieden, of om zilvermeeuwen die op daken beginnen broeden omdat geschikte kustbiotopen verdwijnen, of om aalscholvers die in troebel water hebben leren vissen door in groepsverband te jagen, veel keuze hebben ze meestal niet. Het is aanpassen of verdwijnen. Een succesvol aanpassingsvermogen wordt echter niet altijd geapprecieerd, zoals soorten als aalscholver en zilvermeeuw al mochten ervaren. Door heel wat mensen worden dan woorden als overpopulatie en overlast in de mond genomen. Het is bijgevolg ook niet toevallig dat veel van deze soorten op vraag van beleidsinstanties nauwgezet opgevolgd worden, onder meer door het INBO. Het verhaal van de grote meeuwen in Zeebrugge is daar een goed voorbeeld van en komt uitgebreid aan bod in deze nieuwsbrief.

Klimaatverandering is nog zo iets waar veel vogelsoorten de komende jaren en decennia zullen moeten leren mee omgaan. Ze worden o.a. geconfronteerd met hogere temperaturen, veranderende vegetaties, afnemende voedselbronnen en meer extreme weersomstandigheden. Wat dat laatste betreft bood het uitzonderlijke voorjaar 2016 mogelijk een voorproefje van wat in de toekomst regelmatig zal voorkomen. In de eerste helft van dit jaar werd op vele plaatsen in Vlaanderen een recordhoeveelheid neerslag gemeten. Vooral op het einde van mei en in juni zorgden hevige onweders plaatselijk voor heel veel regen en grote overstromingen. Dat veroorzaakte niet alleen veel menselijke ellende, ook onze broedvogels kregen het hard te verduren. Veel jonge lepelaars en ooievaars hebben het niet gered in hun doorweekte nesten. In heel wat regio's liepen laaggelegen meersen en uiterwaarden onder water. Grondbroeders als kluut, kleine plevier en zelfs kwartelkoning zagen er hun legsels verloren gaan. Aan het recordjaar van steltkluut kwam abrupt een einde toen in de IJzervallei (bijna) alle nesten verloren gingen. Gelukkig verzachtte de aankomst van wat extra porseleinhoenen het leed onder de inventariserende vogelaars.

Editoriaal

Kleine zilverreiger - Glenn Vermeersch

Vogels hebben natuurlijk altijd al te kampen gehad met extreme weeromstandigheden. Een mislukt broedseizoen is voor de meeste soorten ook geen ramp, zeker niet als het gaat om 'gezonde' populaties die tegen een stootje kunnen. Het volgende jaar komt er immers een nieuwe kans. Het is pas wanneer dergelijke extremen zich herhaaldelijk voordoen op een relatief korte termijn, dat er problemen kunnen opduiken en dat de effecten zich duidelijk gaan manifesteren in het trendverloop. Goede informatie over populatietrends blijft dus van cruciaal belang. Projecten als ABV en BBV - resp. voor de opvolging van algemene en bijzondere broedvogels in Vlaanderen - zijn hiervoor onontbeerlijk. We hopen dan ook dat er de komende weken nog heel wat tel- en inventarisatiegegevens van vrijwillige medewerkers hun weg zullen vinden naar de respectievelijke databanken. We hebben ze nodig!

Populatieontwikkeling van aalscholvers in Vlaanderen, update 2013-2016

Koen Devos [koen.devos@inbo.be] - Geert Spanoghe

Slaapplaats van aalscholvers - Yves Adams/Vilda

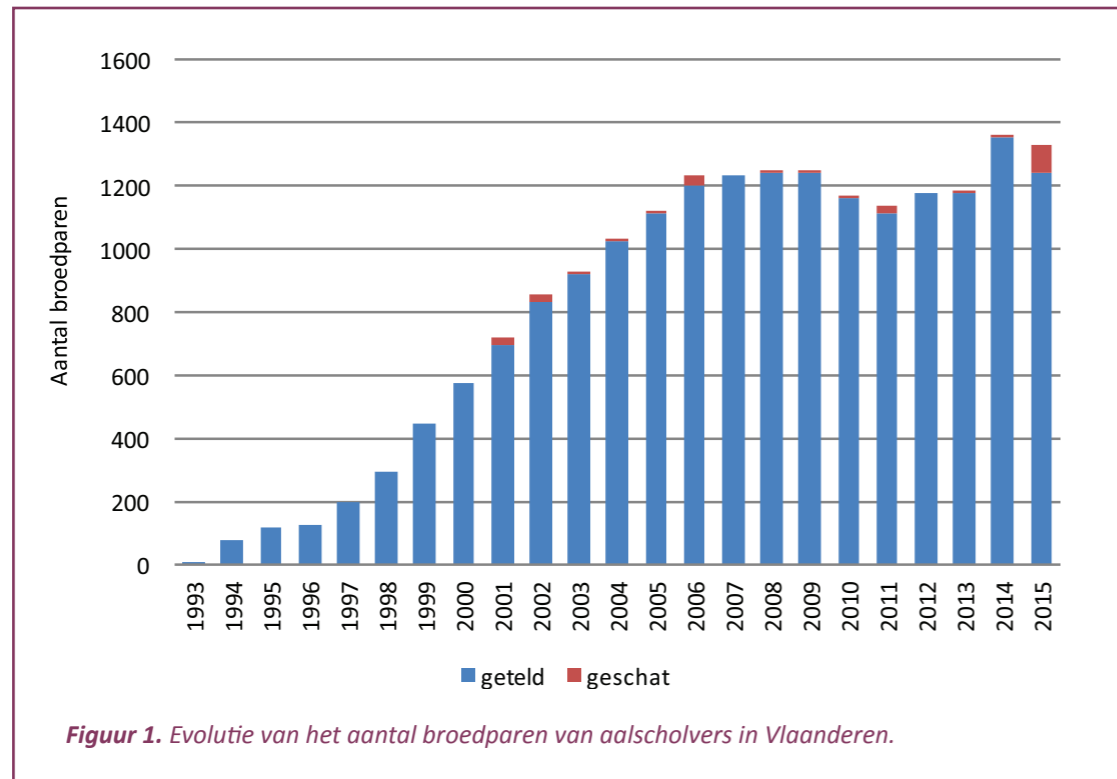
De populatieontwikkeling van de aalscholver wordt in Vlaanderen al jarenlang op de voet gevolgd. Elk jaar worden met de hulp van vrijwillige medewerkers gestandaardiseerde tellingen en inventarisaties uitgevoerd die ons een goed beeld geven van de populatiegrootte en de verspreiding van deze soort. Om meer inzicht te verkrijgen in de factoren die aan de grondslag liggen van de vastgestelde trends werden door het INBO in de periode 2011-2014 ook gegevens verzameld over broedsucces en werd er

gestart met een kleurringproject. Wegens gewijzigde prioriteiten bij het ANB en INBO kregen deze twee laatste deelprojecten echter geen vervolg meer na 2014. In deze bijdrage gaan we vooral dieper in op de verzamelde gegevens in de periode 2013-2016 maar worden ook trends over langere termijn bondig toegelicht. Een meer uitgebreide bespreking volgt later dit jaar in een rapport.

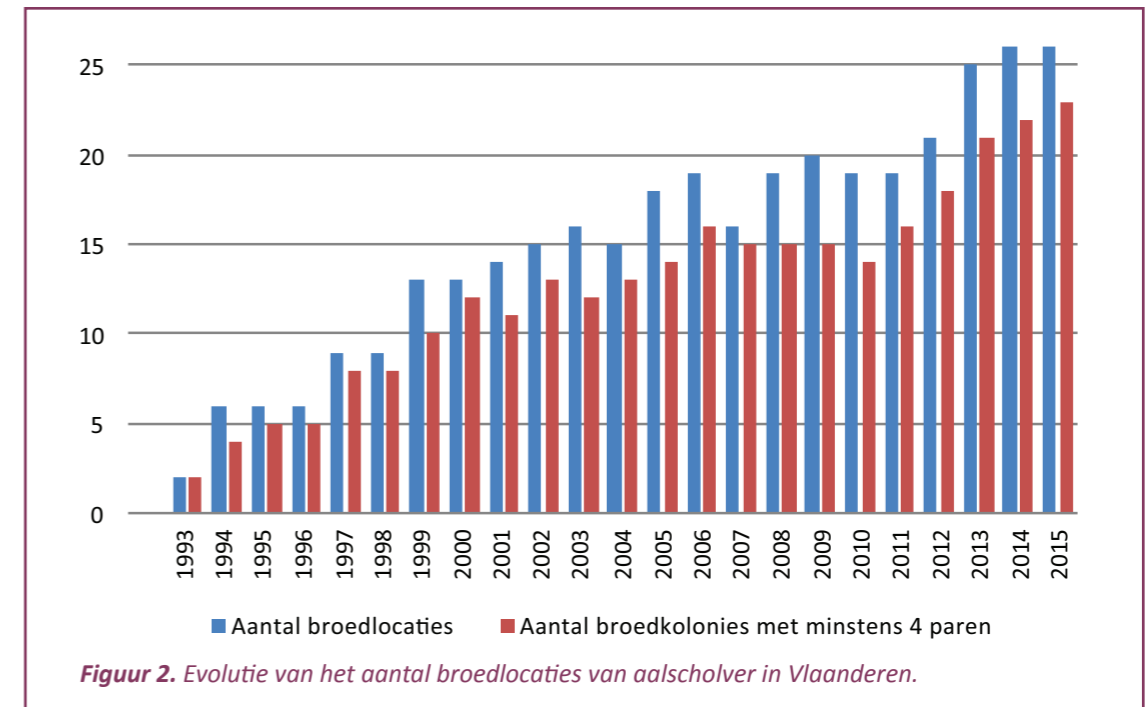
Inventarisatie broedkolonies

In 2013 werden 1180 bezette nesten geteld en daarmee bleef de Vlaamse populatie ongeveer op het niveau van voorgaande jaren. Het aantal broedparen steeg in 2014 en 2015 tot respectievelijk 1365 en 1309. Daarmee werd voor het eerst de kaap van 1300 paren overschreden. Het vorige maximum voor Vlaanderen bedroeg 1245 paren in 2009. De trend van de broedpopulatie tijdens de laatste 20 jaren is weergegeven in Figuur 1.

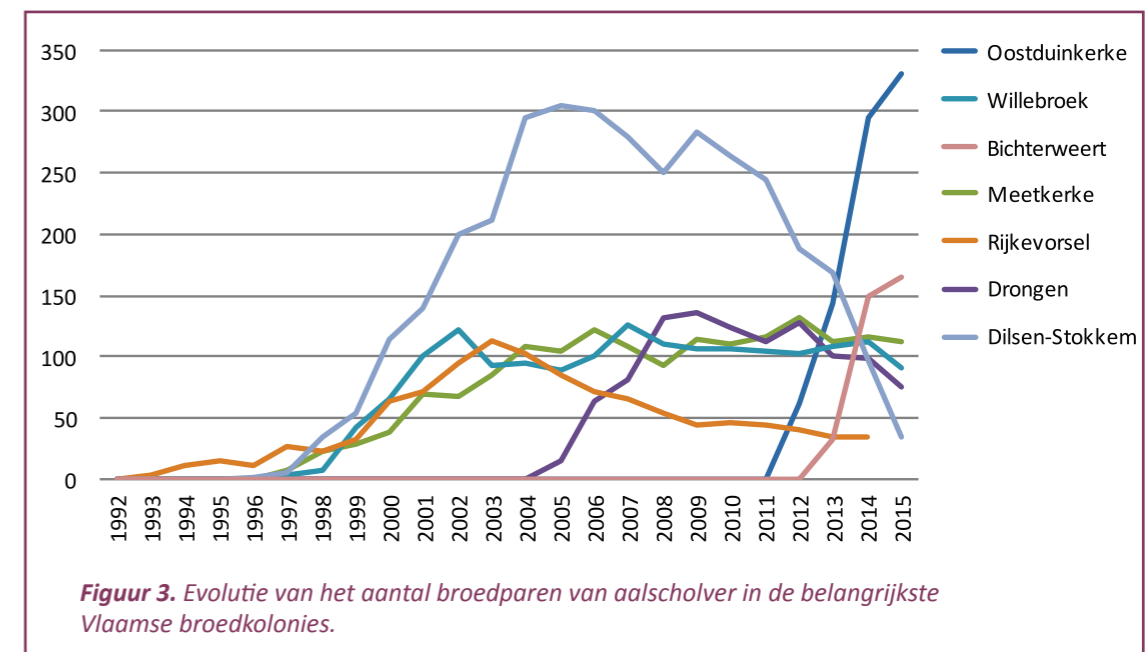

Figuur 1. Evolutie van het aantal broedparen van aalscholvers in Vlaanderen.

Na een periode van stabilisatie is ook het aantal broedlocaties tijdens de laatste 3 tot 4 jaar opnieuw gestegen (Figuur 2). In veel gevallen is dit het gevolg van nieuwe vestigingen in de buurt van bestaande kolonies, een fenomeen dat mogelijk in de hand wordt gewerkt door een afname van geschikte nestplaatsen in oudere kolonies (bijv. door het afsterven van nestbomen). Het is opvallend dat zich in een groot deel van die oudere, grotere kolonies een sterke afname heeft voorgedaan, zoals te Woumen-Merkem, Drongen, Rijkevorsel en Dilsen-Stokkem (Figuur 3). In een aantal gevallen was er duidelijk sprake van een verplaatsing naar nieuwe broedplaatsen in de onmiddellijke omgeving (bijv. van Dilsen-Stokkem naar Bichterweert), maar in heel wat Vlaamse regio's was er de laatste jaren sprake van een netto verlies aan broedparen.

Figuur 2. Evolutie van het aantal broedlocaties van aalscholver in Vlaanderen.

Figuur 3. Evolutie van het aantal broedparen van aalscholver in de belangrijkste Vlaamse broedkolonies.

Dat de totale Vlaamse broedpopulatie de laatste twee jaar desondanks toch een toename kende, kan vrijwel volledig toegeschreven worden aan de snelle groei van de recente kolonie in Oostduinkerke. In 2015 werden hier 335 broedparen geteld en daarmee is dit de grootste kolonie die ooit in Vlaanderen is vastgesteld. De nabijheid van de Noordzee als zeer uitgestrekt voedselgebied lijkt de belangrijkste verklaring voor het grote succes van deze kolonie. Het massaal foerageren van aalscholvers in de Vlaamse kustwateren is een fenomeen dat zich vooral de laatste 10 jaren heeft ontwikkeld.

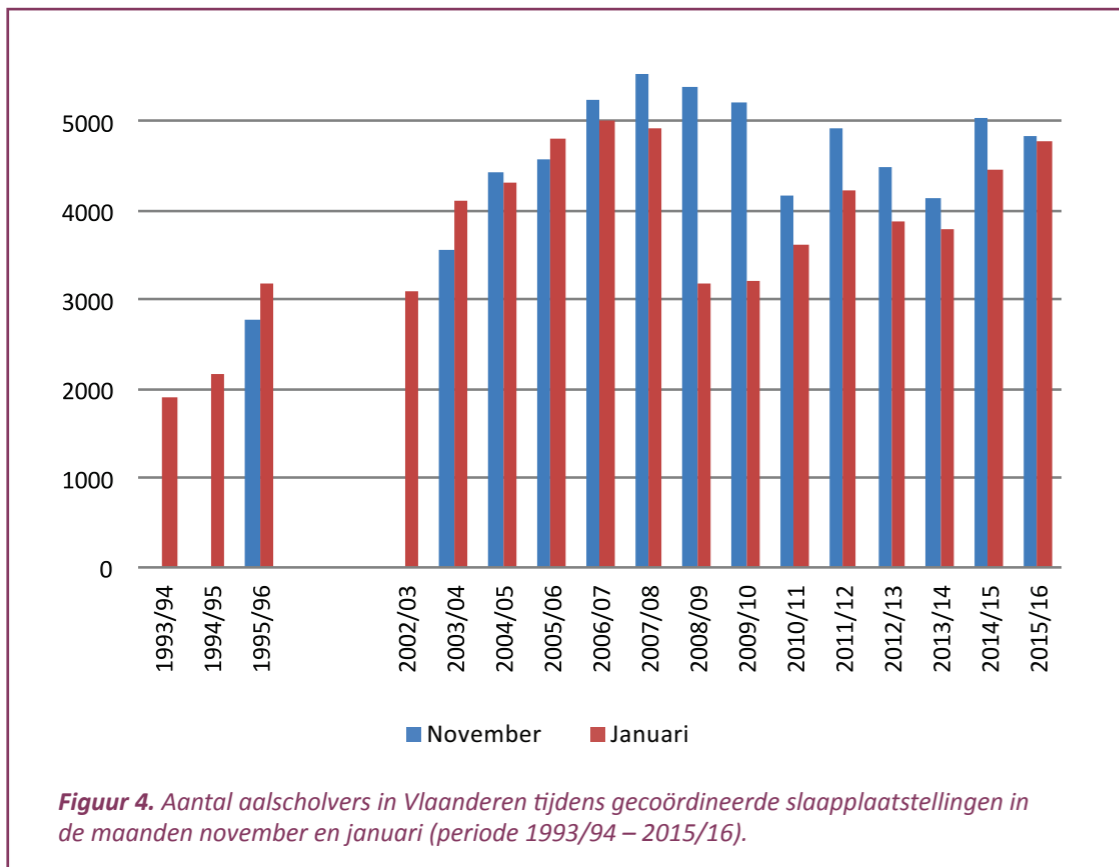

Slaaplaatsstellingen

Net zoals voorheen werden ook in de voorbije winters telkens twee simultaantellingen op de Vlaamse slaapplaatsen georganiseerd, respectievelijk in november en januari. Dit blijkt de beste methode te zijn om een goed beeld te krijgen van de winterpopulatie. Het aantal getelde slaapplaatsen lag tussen 52 en 64 (inclusief niet bezette slaapplaatsen). Voor niet getelde slaapplaatsen werd een bijschatting gemaakt op basis van beschikbare telgegevens in vorige winters. De resultaten worden samengevat in Tabel 1. Voor de trend over langere termijn kunnen we verwijzen naar Figuur 4.

Tabel 1. Resultaten van slaaplaatsstellingen van aalscholvers in Vlaanderen tijdens de winters 2013/14 tot en met 2015/16.

	Nov 2013	Jan 2014	Nov 2014	Jan 2015	Nov 2015	Jan 2016
Aantal slaapplaatsen geteld	60	56	64	59	52	61
Aantal aalscholvers geteld	3610	3417	4677	4010	4373	4490
Aantal aalscholvers geschat	4130	3780	5040	4450	4850	4790

De stagnerende trend die zich na het piekjaar 2007/08 begon te manifesteren, zette zich de laatste jaren verder door. Het totaal aantal aalscholvers in Vlaanderen situeerde zich de voorbije winters doorgaans tussen 4000 en 5000 exemplaren. De laatste drie winters waren zacht tot zeer zacht zodat weersomstandigheden nauwelijks of geen invloed uitoefenden op de overwinterende aantallen in Vlaanderen. De invloed van ongunstige weersomstandigheden is het best te zien in de evolutie van de januari-aantallen en de verhouding tussen de cijfers voor november en januari (Figuur 4). In koude winters zoals 2008/09 en 2009/10 was er een duidelijke wegtrek van aalscholvers in de loop van het winterhalfjaar.

De slaapplaats in Oostduinkerke steekt wat aantallen betreft ver boven de andere uit. In november 2014 en 2015 werden hier respectievelijk minstens 603 en 675 exemplaren geteld. Het maximumaantal in januari bedroeg 531 ex. in 2016. Het grootste deel van deze vogels gaat op zee foerageren. Dit is wellicht ook het geval voor de vogels die gaan slapen aan de Kleiputten van Snaaskerke (max. 415 in nov 2014). Deze grote slaapplaatsen aan de kust zijn er mede verantwoordelijk voor dat West-Vlaanderen – met in totaal doorgaans ruim 2000 exemplaren - ook de laatste winters het grootste aandeel van de Vlaamse winterpopulatie bleef herbergen.

Naast de twee reeds eerder vermelde gebieden waren er in Vlaanderen slechts een beperkt aantal slaapplaatsen waar de kaap van 300 ex. werd overschreden: de Kanaalbermen tussen Palingpot en Zelzatebruggen te Zeebrugge (327 in jan 2016), Schulensbroek (385 in jan 2016) en Bichterweert (325 in nov 2014).

Broedsucces

Om de oorzaken van de vastgestelde trends beter te begrijpen, werden in de periode 2011-2014 in zes tot zeven verschillende Vlaamse kolonies gegevens verzameld over het broedsucces, gedefinieerd als het gemiddeld aantal (bijna) vliegvlugge jongen per broedpaar. Dit wordt bepaald aan de hand van regelmatige tellingen van het aantal jongen in een representatieve selectie van nesten (voor methode: zie Vogelnieuws 16, 2011). Belangrijk is dat ook nesten zonder een positief broedresultaat worden meegerekend.

De laagste scores die op kolonieniveau werden opgetekend, lagen tussen gemiddeld 1.5 en 1.7 vliegvlugge jongen per nest (Tabel 2). De hoogste scores kwamen net boven 2.5 jongen per nest uit. De variaties tussen kolonies en jaren onderling kunnen met verschillende factoren te maken hebben zoals weersomstandigheden, voedselaanbod en kwaliteit van de nestbomen. De relatief lage scores in 2013 kunnen wellicht toegeschreven worden aan de bijzonder gure omstandigheden in het vroege voorjaar toen heel wat broedende aalscholvers eind maart en begin april geconfronteerd werden met sneeuw en ijs. In dat jaar waren er ook beduidend meer nesten met slechts 1 of 2 jongen en minder met 3 of 4 (Tabel 3). Het aantal mislukte broedpogingen bleef over de vier jaren opvallend constant (tussen 12 en 15%).

De Vlaamse cijfers betreffende broedsucces liggen binnen de range die genoteerd werd in tal van andere Europese broedkolonies. Ze worden voldoende hoog geacht om de Vlaamse populatie in stand te houden en zelfs nog te doen groeien. Een te laag reproductiecijfer lijkt dus niet de oorzaak te zijn van de sterke afname in bepaalde kolonies zoals te Merkem en Rijkevorsel. Verdere analyses die gepland zijn voor de komende maanden, zullen dit al dan niet moeten bevestigen.

Tabel 2. Uitvliegsucces van verschillende broedkolonies van aalscholvers in Vlaanderen, 2011-2014.

	2011	2012	2013	2014
Drongen	1,99	1,59	1,98	1,99
Oostduinkerke	-	?	?	2,52
Merkem	2,57	2,05	1,73	1,79
Meetkerke	2,03	1,69	1,53	1,88
Willebroek	2,11	2,19	1,67	2,23
Rijkevorsel	2,04	2,31	1,95	2,12
Verrebroek	2,15	1,70	1,91	1,80
Gemiddeld	2,15	1,92	1,79	2,05

Tabel 3. Gemiddelde procentuele verdeling van de nestgrootte (aantal vliegvlugge jongen per nest) voor de verschillende onderzochte broedkolonies in 2011-2014

Aantal pulli	2011	2012	2013	2014	Gemiddeld
0	11,7	15,3	13,1	14,6	13,7
1	7,8	14	17,8	9,8	12,4
2	38,8	36,6	46,5	37,3	39,8
3	37,4	31,6	21,9	32,5	30,9
4	4,3	2,4	0,7	5,9	3,3

Ringwerk

In de periode 2010-2014 werden in Vlaanderen in totaal 214 jonge aalscholvers van een kleurring voorzien. Het gaat om groene kleurringen die voorzien zijn van drie witte letters (met als eerste letter een K of B). In Wallonië wordt er jaarlijks met hetzelfde type kleurringen geringd in de kolonie van Hensies (Henegouwen).

In deze bijdrage gaan we niet dieper in op de resultaten van het kleurringonderzoek. Daar wordt later nog een aparte bijdrage aan gewijd. Ondertussen zijn terugmeldingen van kleurringen nog steeds meer dan welkom bij koen.devos@inbo.be.

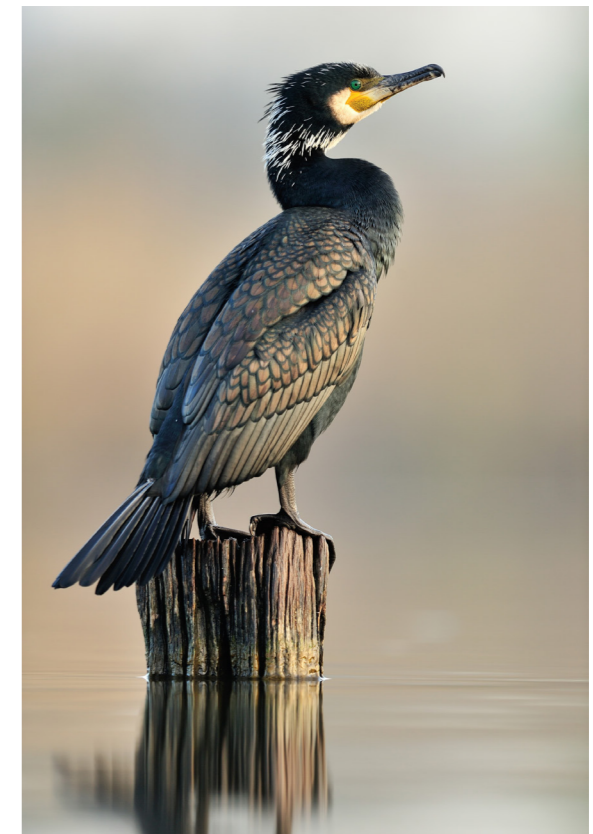
Tabel 4. Overzicht van het aantal gekleurringde aalscholvers in vier Vlaamse broedkolonies.

Ringlocatie	2010	2011	2012	2013	2014
Put Stroobants Mol	18	25	30	9	15
Verrebroekse Plassen	21	10	11	0	6
Volharding Rijkevorsel	19	0	22	0	0
Bourgoyen Drongen	0	0	16	12	0
Totaal	58	35	79	21	21

Dankwoord

Een welgemeend woord van dank gaat naar de vele tientallen waarnemers die meegewerkt hebben aan de tellingen van broedende en overwinterende aalscholvers. Voor het ringwerk konden we een beroep doen op Herman Berghmans, Jos Van Kerkhoven, Marcel Clerckx, Jef Sas, Ludo Berkvens, Louis Cuylaerts en Geert De Smet, vaak nog bijgestaan door helpende handen van medewerkers en klimmers.

Adulte aalscholver - Yves Adams/Vilda

Onderzoek naar de bruine kiekendief

Winternieuws, lentedieuws en nieuwe geloggerde vogels

Anny Anselin, Henk Castelijns, Kris Degraeve, Filiep T'Jollyn & Kjell Janssens

Bruine kiekendief Walter, gezenderd begin juni 2016

De belangrijkste onderzoeksvragen van het bruine kiekendief-kleurmerkenproject concentreren zich rond dispersie en habitattrouw. Sinds de start van dit deelproject in 2011 hebben we hierover al heel wat interessante en bruikbare gegevens kunnen verzamelen. Maar er is nog een vraag die ons al jaren bezighoudt en die gaat over de overwintering van 'onze' vogels.

Bruine kiekendieven in de winter

Plaatselijke waarnemingen, ringterugmeldingen en zendergegevens tonen aan dat Noord- en Noordwestelijke Europese populaties van bruine kiekendieven voornamelijk overwinteren in Westelijk (sub-Sahara) Afrika, terwijl de zuidelijkere en zuidoostelijke eerder sedentair zijn of toch binnen Europa of in Noord-Afrika overwinteren (o.a. Bijlsma 2009, Agostini & Panucci 2010, Panucci et al, 2013, Vardanis et al 2016).

Elk jaar worden er echter ook in onze contreien tijdens de winter bruine kiekendieven geobserveerd, en enkele lokale concentraties bij (soms tijdelijke) slaappleatsen vastgesteld. Ze herbergen echter zelden meer dan een tiental vogels. Een uitzondering hierop is de traditionele slaappleats in het Verdrongen Land van Saefthinghe, aan de Westerschelde in Zeeland. Die wordt sinds 1985 jaarlijks tijdens de wintermaanden geteld door de Werkgroep Roofvogels Zeeland in samenwerking met de Vogelwerkgroep van de Steltkluut. De aantallen fluctueren maar de laatste 10 jaar worden geregeld maxima van meer dan 100 vogels geteld, met enkele uitzonderlijke pieken tot 160 exemplaren (Castelijns & Castelijns 2008, <http://www.saeftinghe.eu/nl/onderzoek-beheer/vogeltellingen>). Dit is de meest noordelijk gelegen slaappleats in Europa maar over de afkomst van de er overwinterende vogels was helemaal niets gekend. Het overgrote deel van de vogels heeft een eerstejaars- of wijfjeskleed. Zijn het verzwakte of laat uitgevlogen vogels uit noordelijke broedgebieden, die niet verder trekken, of jongen van broedgebieden uit de omgeving? Bij de eerste wintertellingen in Saefthinghe leek het erop dat na een goed broedseizoen er ook meer bruine kiekendieven op deze winterslaappleats aanwezig waren. Er werd dus voorzichtig geopperd dat dit misschien wel vooral plaatselijke vogels zouden zijn die in hun eerste winter gewoon in de omgeving van hun geboorteplaats blijven “hangen”. Dit kon echter nooit hard gemaakt worden.

Wat doen jonge vogels?

Dat er jonge vogels zijn uit het gebied waar we kleurringen (Vlaamse Polders en Zeeland) die zeker wegtrekken en in de sub-Sahara overwinteren, wordt bevestigd door een aantal waarnemingen van in Frankrijk zuidwaarts trekkende gekleurmerkte juveniele vogels en enkele terugmeldingen in Senegal en Sierra Leone in de winterperiode.

Maar zijn er ook jonge vogels die in onze regio blijven in de winter? Na vier winters vol spanning hebben we hier nu eindelijk een bevestiging van gekregen. Een eerstejaarsvogel die werd getagd door Henk Castelijns en Martin Mollet (Werkgroep Roofvogels Zeeland) aan de Reuzenhoekse Kreek nabij Zaamslag in Zeeuws-Vlaanderen, begin juni 2015, werd eind november gezien aan de Molenkreek te St-Jan-in-Eremo (NO-Vlaanderen) door Kjell en Roger Janssens en Wim Acke, op ongeveer 25 km van zijn geboorteplaats. De verwachtingen waren hoog dat dit mannetje wel eens de eerste “ter plaatse” overwinterende en door ons gekleurmerkte bruine kiekendief zou worden. Er volgden nog enkele waarnemingen in januari door Roger Janssens en Walter Hamelinck

Figuur 1. Overwinterende gewingtagde jonge bruine kiekendief - Johnny du Burck

in het Oost-Vlaams Krekengebied, half januari zag Johnny du Burck de vogel terug nabij Oostburg aan het Grote Gat (Zeeuwsch-Vlaanderen), jagend en blijkbaar toch goed in “form” (Figuur 1). Zelfs tot eind mei werd hij af en toe in de regio waargenomen. Het bleef niet bij één want Bert van Broekhoven observeerde verschillende keren een tweede 1KJ overwinterende bruine kiekendief nabij Terneuzen. Die had echter maar één wingtag meer waardoor determineren problematisch had kunnen zijn. Gelukkig waren er maar twee mogelijkheden. De vogel was ofwel getagd in St-Kruis, of in Zaamslag, en was respectievelijk 30 of 3 km van zijn geboorteplaats verwijderd. Nog twee andere getagde vogels werden in het studiegebied waargenomen tijdens de winterperiode: een niet-determineerbare maar wel op leeftijd gebrachte eerstejaarsvogel en een niet-determineerbare en ook niet op leeftijd gebrachte “bruine” vogel, die dus ook een adult wijfje zou kunnen geweest zijn.

Het zou dus best kunnen dat er ieder jaar een aantal eerstejaarsvogels in de winter in de regio blijven hangen. Zijn dat jongen van late nesten, de kleinsten van een nest, deze met een laag gewicht ten opzichte van jongen van dezelfde leeftijd? En zijn de trekkers dan net de vroegere vogels en/of exemplaren in een betere conditie? Of zit er iets

genetisch “ingebakken” dat dit gedrag bepaalt? Voorlopig, met onze kleine steekproef, is daar in ieder geval nog niet veel over te zeggen. Wij zijn benieuwd of gegevens uit de volgende jaren hierop een antwoord zullen kunnen geven.

In de winter 2013/14 verbleef een gekleurmerkt jong wijfje uit Engeland in het Blankaartgebied nabij Diksmuide (W-VI). Deze vogel was in de zomer 2013 gekleurmerkt in het zuidoostelijk gelegen Norfolk. Daar voert de North West Norfolk Ringing Group, samen met de Hawk & Owl Trust, reeds enkele jaren onderzoek uit naar de dispersie van de soort. Ook afgelopen winter deed een uit dit gebied afkomstig getagd jong wijfje bruine kiekendief onze contreien aan. Meerdere waarnemers waaronder Clements Raderborg zagen deze vogel ten westen van Dordrecht (ZW Nederland) in de omgeving van het Haringvliet (Schelde-estuarium) vanaf december 2015 tot april 2016. Dus dit was zeker een overwintering. Alhoewel de meeste jonge getagde Norfolkse vogels worden teruggemeld in eigen land, en er ook overwinteren, zijn er ook uitzonderingen: vogels die in België, Frankrijk, Duitsland, Portugal en zelfs Senegal waargenomen werden (info Phil Litter, NW Norfolk Ringing Group).

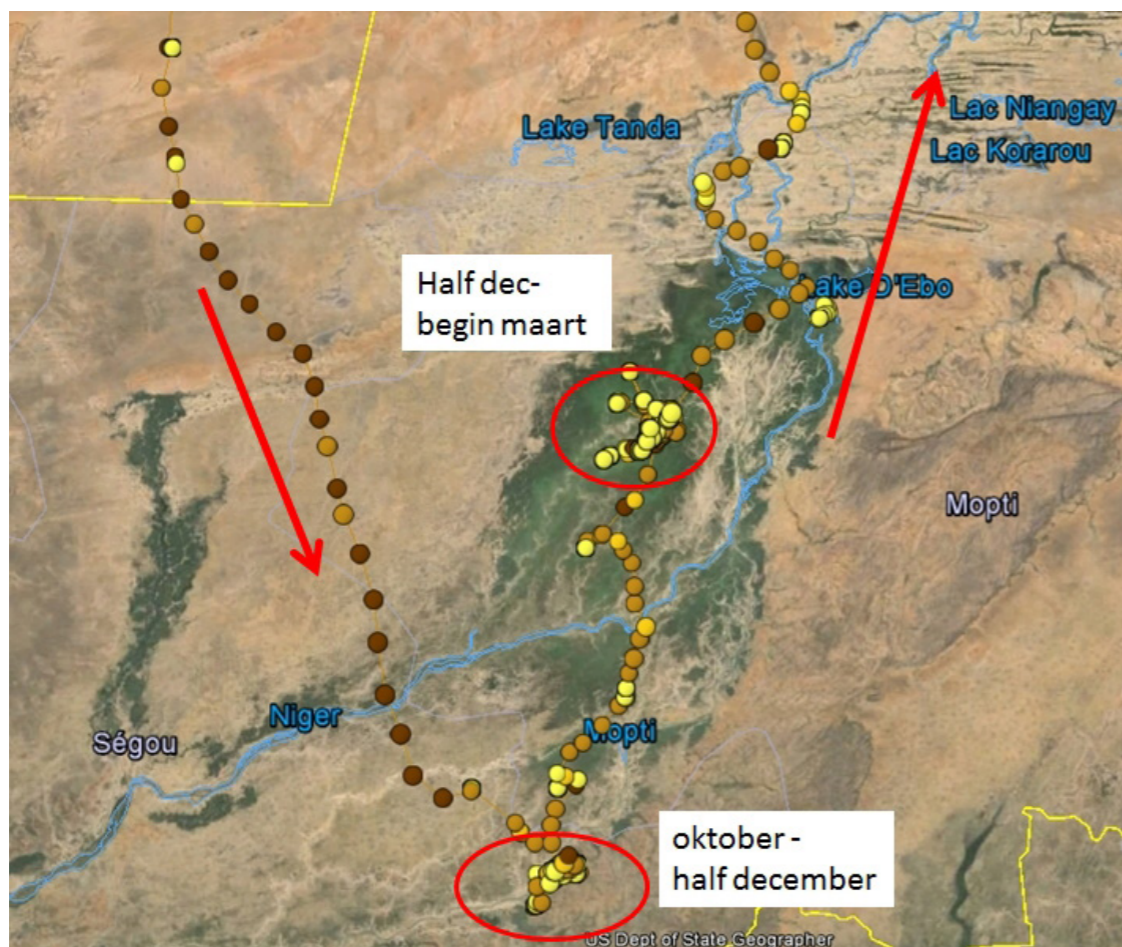
Figuur 2. Gekleurmerkt paar - Kjell Janssens

Vogels met kleurmerken in het voorjaar 2016

Tot nu toe (begin juni) hebben we al terugmeldingen van 30 verschillende gekleurmerkte kiekendieven. Daarvan zijn er 14 “nieuwe” vogels, die we dus sinds ze als juveniel getagd werden, nog nooit als volwassen vogel teruggezien hebben. Er zijn nu ook al enkele 6de kalenderjaar vogels (getagd in 2011, ons eerste jaar) die teruggekomen zijn. We krijgen nog regelmatig nieuwe meldingen van pleisterende of broedverdachte vogels. Zeker nu de meeste broedterritoria zijn ingenomen, is het belangrijk extra op te letten of er bij de broedende paren geen gekleurmerkte vogels zijn, want we proberen ook zo veel mogelijk tweede generatie jongen te kleurmerken. Dit kan immers op lange termijn nog meer inzicht geven in de dispersie van de soort. Het kleurmerkproject is er eentje van lange adem, maar jaar na jaar nemen de gegevens toe en leren we meer over de plaats- en habitattrouw van bruine kiekendieven.

Naast de “doorsnee” terugmeldingen zijn er ook wel enkele echt intrigerende bij. Zoals het verhaal van de “Doncaster bird”, ook gekend als de “Heen en weer vogel”. Dit nu 5 kalenderjaar oud wijfje is geboren in 2012 nabij Oostburg (Zeeland). Ze werd in de lente van 2013 gezien bij de Westerschelde maar verscheen in de zomer in Doncaster in centraal Engeland (400 km NW). In 2014 broedde ze nabij haar geboorteplaats in Oostburg en werd in de zomer opnieuw waargenomen nabij Doncaster! Toeval of niet? Was een van haar ouders misschien een Engelse vogel die in Zeeland is blijven hangen en heeft dit er iets mee te maken? In 2015 en 2016 tenslotte kwam ze weer broeden/broedverdacht nabij Oostburg waargenomen door Johnny du Burck. Dit jaar hadden we ook een echte “Temptation island story”, weliswaar in Krekenland (NO Vlaanderen). In 2015 waren een gekleurringd mannetje én wijfje tijdelijk als paar aanwezig in een raaigrasland (met eileg) in Sint-Laureins (NO Vlaanderen)(Figuur 2). Maar de liefde was maar van korte duur en het kleurrijke paartje ging “uiteen”. Het mannetje maakte nadien een nest samen met een ongetagd wijfje wat verderop, maar van het getagde wijfje geen spoor meer. Tot dit voorjaar. Dan verscheen ze in Sint-Kruis (Zeeland, NL) en werd er gezien, samen met een ongetagd mannetje, door Jaap Poortvliet (Werkgroep Roofvogels Zeeland) en door Kjell Janssens (Vogelwerkgroep NO VI) . Maar wat gebeurde er toen? Een paar dagen erna dook daar toch wel de gekleurmerkte “ex” van vorig jaar op, met de grote hereniging tot gevolg, gevolgd door baltsen en nestbouw. Dit duurde echter niet lang en ze verdwenen uit het gebied. Dit is een leuke anekdote, maar het toont wel aan dat nu we steeds meer adulte broedende vogels individueel kunnen volgen en zo een veel beter beeld krijgen van het paarvormingsgedrag in het vroege voorjaar. We kunnen nagaan in hoeverre vroege paarbanden al dan niet behouden blijven. Maar we

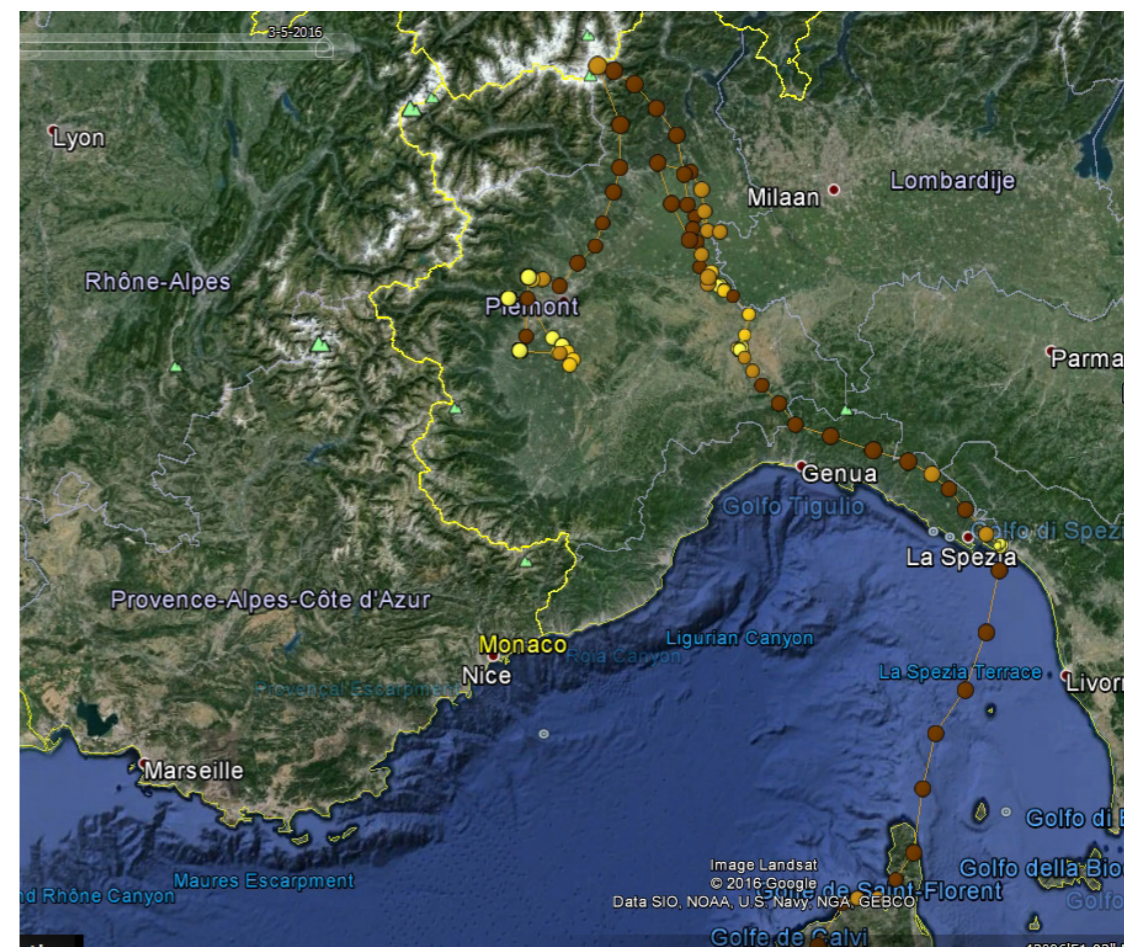

Figuur 3. Overwinteringsgebied van loggervogel Raymond in Mali (2015/16).

zagen ook dat paren die beginnen aan nestbouw in riet daarna (na mislukken eerste poging) meestal overgaan naar graan. Of ze beginnen in raigras en daarna in graan. Dit doet ons vermoeden dat de zogenaamde “latere graanbroeders”, waarvan gedacht werd dat het jongere vogels (2de kalenderjaar) waren, misschien wel gedeeltelijk gewoon tweede broedpogingen zijn. De vogels die zich hervestigen in graan zijn zowel jongere als oudere vogels. Zonder kleurmerken hadden we dergelijke informatie nooit kunnen verzamelen. “Big brother is watching” al de gekleurmerkte kiekendieven!

Zendervogel Raymond

Raymond is een mannetje bruine kiekendief dat we vorig jaar zenderden in het Oost-Vlaams Krekengebied. Na een mislukt broedsel bleef hij nog geruime tijd in het gebied maar uiteindelijk vertoefde hij niet meer binnen het antennenetwerk en konden we dus geen gegevens van zijn GPS locaties meer downloaden. Dit voorjaar wachtten we echter vanaf begin april vol spanning op zijn terugkeer. Dat liep wel een beetje anders

Figuur 4. Route die Raymond volgde tijdens de voorjaarstrek van Algiers tot de Alpen.

dan we gedacht hadden: we kregen namelijk wel de logger terug maar niet de vogel. Via Willem Bouten (Uva-Bits loggers project, Universiteit Amsterdam) ontvingen we het bericht dat Raymond op 31 maart stervende gevonden was in de Piemonte, aan de voet van de Italiaanse Alpen, en daar na enkele uren overleed. Pech maar ook ongelofelijk geluk dat de vogel gevonden werd door Marco Melchi en dan nog wel met volledig intacte logger. Raymond werd bezorgd aan Giuseppe Roux Poignant van het plaatselijk Natuurpark. Die stuurde de logger naar Willem Bouten die erin slaagde om het volledige geheugen van de zender te downloaden zodat we alle informatie hebben over nazomerverplaatsingen, trekroute(s) en overwinteringsgebied! Raymond overwinterde tussen begin oktober en begin maart in Mali, in het uitgestrekte moerasgebied van de Binnen-Niger, waar hij in twee verschillende zones telkens ongeveer 2,5 maand verbleef (Figuur 3). Nadien volgde de voorjaarstrek naar het noorden en hier bezorgde dit mannetje ons een toch heel interessante track. Hij vloog via de stad Algiers over de Middellandse Zee via Corsica tot de Alpen (Figuur 4). Die vrij oostelijke trans-Mediterrane terugtrekroute van Raymond is nogal atypisch voor Noordwest-Europese vogels, in

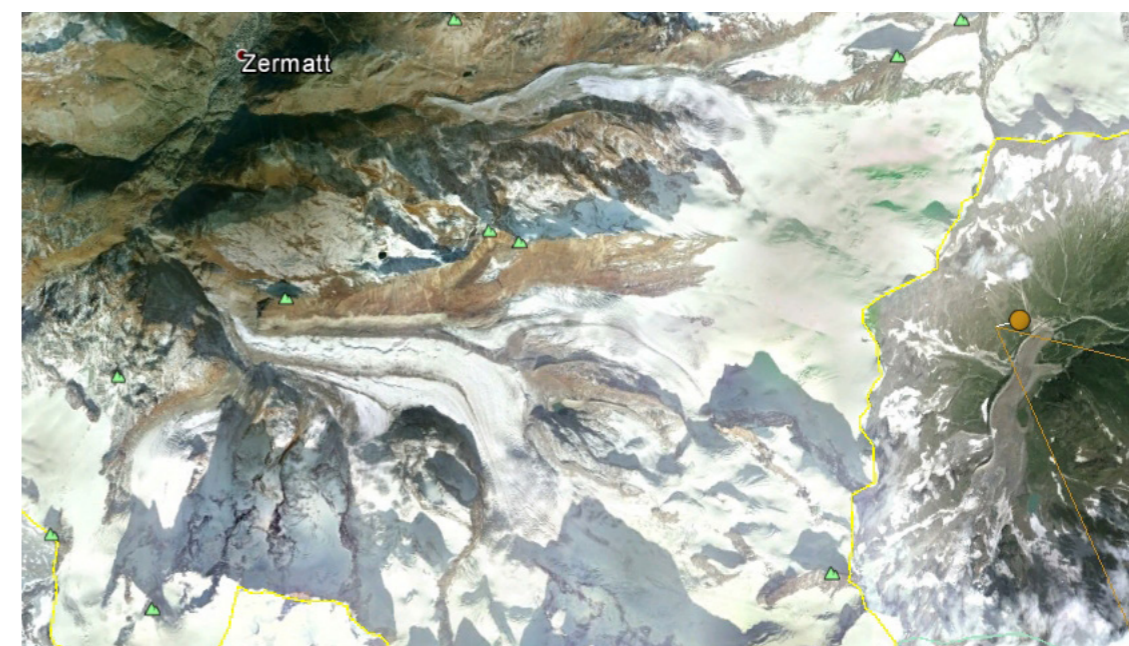
vergelijking met wat alle 4 Uva-Bits geloggerde bruine kiekendieven én een aantal met satellietzenders voorziene vogels uit Zweden doen (Vardenis et al 2016). Die verkiezen meestal een meer westelijke Gibraltar-Spanje-Frankrijk route (Figuur 5). Tussen Algiers en de westkust van Corsica, waar Raymond de eerste keer stopte, ligt ongeveer 750 km zee en die legde hij af in 16 uren (gedeeltelijk 's nachts). Maar toen hij Algiers overvloog, was hij al ca. 650 kilometer en 16,5 uur op de vleugel over voornamelijk woestijngebied. Dit resulteert dus in een non-stop vlucht van meer dan 32 uren! Eind maart en in de zone waar Raymond de Alpen voorbij probeerde te komen, vormde deze keten een ware sneeuw- en ijsbarrière van meer dan 4000 m hoog (Figuur 6). Hoogstwaarschijnlijk hebben slechte weersomstandigheden en/of uitputting (dit moeten we nog nagaan) de vogel doen terugkeren naar iets lagere, meer aantrekkelijke oorden, waar hij tenslotte aan zijn eind kwam. De doodsoorzaak wordt momenteel onderzocht aan de Universiteit van Torino (N-Italië). We zijn benieuwd wat dit zal opleveren.

Het LifeWatchproject: nieuwe gezenderde vogels in 2016

Noch zendervogel Jozef, noch Peter (beide gevangen in 2013) keerden dit voorjaar terug naar het Krekengebied. We moesten dus wel dringend wat nieuwe vogels zenderen. Ondertussen is dit gelukt en vliegen 2 mannetjes en 1 wijfje met een zendertje rond. Ze werden gevangen door Kjell Janssens, tijdelijk veldmedewerker bij het INBO in het kader van het INBO-LifeWatch project "Gezenderde vogels". Het eerste mannetje kreeg de naam Ben, naar Ben Koks, drijvende kracht achter het baanbrekend wetenschappelijk onderzoek rond grauwe kiekendieven en akkervogels door de Werkgroep Grauwe Kiekendief (o.a. in samenwerking met de Universiteit Groningen en Amsterdam) en bekend roofvogelkenner (Figuur 7). Ondertussen komen de GPS punten van Ben al volop binnen. Het tweede mannetje werd Walter genoemd, naar beide "Walters" (Hamelinck en De Smet) van de Vogelwerkgroep NO-Vlaanderen, die al vele jaren actief zijn binnen het kiekendievenonderzoek- en ringwerk. Walters wijfje werd kort erna gevangen. Wijfjes zijn tijdens een deel van het broedseizoen minder actief omdat zij broeden en maar af en toe eens het nest verlaten. Ze dragen in die periode weinig bij tot de kennis van landschapsgebruik. Maar het wordt zeker interessant om, eens de jongen opgroeien en het wijfje ook gaat jagen, beide jachtgebieden te kunnen vergelijken. De vogel werd Almut genoemd, naar Almut Schlaich, die actief is binnen de Werkgroep Grauwe Kiekendief en momenteel haar doctoraatsthesis uitschrijft (aan de Universiteit Groningen) over het habitatgebruik van grauwe kiekendieven in de Afrikaanse overwinteringsgebieden. Zowel Ben, Almut en Raymond hebben ons flink op weg geholpen bij het opstarten van ons zenderonderzoek in 2013.

Figuur 5. Trekroutes van enkele Uva-Bits geloggerde bruine kiekendieven (westelijk in blauw en rood) en de route van Raymond (oostelijk, in bruin).

Figuur 6. Zwitsers-Italiaanse Alpenketen met laatste GPS punt (oranje bolletje) voordat loggervogel Raymond zijn voorjaarsroute ombuigt en terugkeert naar het voorgebergte.

We hopen dat het broedseizoen verder normaal verloopt en dat de drie loggervogels ons veel interessante informatie over habitatgebruik verschaffen.

Dankwoord

Met heel veel dank aan de vele vrijwillige veldwaarnemers en fotografen die ons gegevens van gekleurmerkte vogels doorgeven! Volhouden!

Referenties

Bijlsma R., 2009. Marsh Harrier Circus aeruginosus. In: Zwarts L, Bijlsma R, J van der Kamp, E Wymenga. Living on the edge. Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Publishing, Zeist, The Netherlands. 304-311.

Castelijns H. & W. Castelijns, 2008. Het overwinteren van de Bruine Kiekendief in Zeeland. Limosa 81: 41-49.

Litter P., 2015. [:http://www.nwnrg.co.uk/research/marsh_harrier/Marsh%20Harrier%20homepage.htm](http://www.nwnrg.co.uk/research/marsh_harrier/Marsh%20Harrier%20homepage.htm)

Panuccio M., U. Mellone, L. Muner, 2013. Differential wintering area selection in Eurasian Marsh Harrier (Circus aeruginosus): a ringing recoveries analysis. Bird Study 60/1:52-59

Vardanis Y., J.A. Nilsson, R. Klaassen, R. Strandberg & T. Alerstam, 2016. Consistency in long-distance bird migration: contrasting patterns in time and space for two raptors. Animal Behaviour 113:177-187.

Figuur 7. Ben, gezenderd begin mei 2016, met Filiep T'Jollyn en Kjell Janssens.

Overwinterende tafeleenden in Europa: steeds meer mannetjes en minder vrouwtjes?

Koen Devos [koen.devos@inbo.be]

De tafeleend doet het niet goed. De winterpopulatie in Noordwest-Europa vertoont de laatste decennia een alarmerend negatieve trend. Ook in Vlaanderen bereikten de winteraantallen de voorbije winters hun laagste niveau in meer dan 25 jaar. De tijdelijke opleving van de populatie als gevolg van verbeterde voedselomstandigheden in de Zeeschelde ligt al geruime tijd achter ons.

Wat is er aan de hand met deze soort? Het blijft tot op heden onduidelijk. Bij een aantal eendensoorten is reeds vastgesteld dat het winterareaal geleidelijk in noordelijke richting verschuift, wellicht als gevolg van veranderende klimaatomstandigheden. Bij de tafeleend wordt de afname in het zuidwesten van het areaal echter niet gecompenseerd door een toename in meer noordelijke gebieden. Wel lijkt er iets merkwaardigs aan de hand met de populatieopbouw. In vrijwel alle overwinteringsgebieden wordt een sterk overwicht aan mannetjes vastgesteld. Om dit beter te documenteren werd vorig jaar door de *Duck Specialist*

Mannetje tafeleend - Yves Adams/Vilda

Group van Wetlands International een oproep gelanceerd om in januari 2016 overal in Europa zoveel mogelijk de verhouding tussen mannetjes en vrouwtjes te noteren. Ook in Vlaanderen werd hieraan meegewerkt. Er werd vanuit het INBO en Natuurpunt Studie een oproep gelanceerd onder de watervogeltellers en via de gekende website waarnemingen.be. De respons was bijzonder goed en in vele tientallen gebieden werd de geslachtsverhouding bepaald. In deze bijdrage willen we kort de belangrijkste resultaten toelichten. Daarbij hebben we ons beperkt tot de gegevens die tijdens de internationale watervogeltelling werden verzameld (16/17 januari), omdat op die manier dubbeltellingen grotendeels zijn uitgesloten. Die gegevens zijn afkomstig van 64 gebieden waar in totaal 1775 mannetjes en 1010 vrouwtjes werden genoteerd (Tabel 1). Met 36 % vrouwtjes scoort Vlaanderen iets beter dan Wallonië waar voorlopige resultaten (waarnemingen.be) wijzen op 25% vrouwtjes. In Nederland en Duitsland telde men respectievelijk 29 en 28% vrouwtjes. Deze recente resultaten bevestigen in elk geval het sterke overwicht aan mannetjes.

Tabel 1. Geslachtsverhouding bij tafeleenden in diverse landen en regio's in januari 2016.

	Steekproef	% mannetjes	% vrouwtjes
Vlaanderen	2785	64	36
Wallonië	960	75	25
Totaal België	3745	67	33
Nederland	50000	71	29
Duitsland	25000	72	28

Over het waarom van dat overwicht bestaan verschillende hypothesen. Vrouwtjes zouden om diverse redenen een lagere overleving kennen, mogelijk omdat ze in de broedperiode gemakkelijker slachtoffer worden van predatoren dan mannetjes. Mannetjes komen ook het eerst aan in de overwinteringsgebieden en bezetten daar wellicht de beste voedselplekken. Daarnaast overwinteren vrouwtjes zuidelijker dan de mannen. De langere trekroute en het feit dat er in zuidelijke landen een hogere jachtdruk is, zouden mede verantwoordelijk kunnen zijn voor een hoger sterftcijfer onder vrouwtjes. Dit blijven echter hypothesen en er zijn nog steeds veel onduidelijkheden. Een meer uitgebreide analyse op internationaal niveau is gepland voor de komende maanden en zal hopelijk meer duidelijkheid kunnen verschaffen.

Vrouwtje tafeleend - Koen Devos.

30 jaar kustbroedvogels in Zeebrugge

Eric Stienen [eric.stienen@inbo.be] Wouter Courtens, Marc Van de walle, Nicolas Vanermen & Hilbran Verstraete

Plevieren, stern en meeuwen behoren tot de kwetsbaarste soorten van Europa. Hun natuurlijke broedgebieden - zanderige pioniersvegetaties langs de kust - zijn in de vorige eeuw grotendeels verdwenen of ongeschikt geworden door de vaak grote toeristische druk of door de komst van landpredatoren, in het bijzonder de vos. In Europa vallen deze zogenaamde kustbroedvogels meestal in de categorie van soorten die de hoogste beschermingsstatus genieten en soms zelf kritisch bedreigd worden. Ook in Vlaanderen hebben ze het erg moeilijk. In het enige echte bolwerk, namelijk de voorhaven van Zeebrugge, vind je tegenwoordig nog maar nauwelijks kustbroedvogels.

In dit artikel wordt beschreven hoe de groeiende populatie kustbroedvogels in de voorhaven aanleiding gaf tot maatregelen om deze kwetsbare vogels beter te beschermen, maar hoe ze desondanks zo goed als verdwenen zijn. Even was de voorhaven van Zeebrugge het Europese Mekka voor kustbroedvogels. Op het

hoogtepunt in 2004 broedden er meer dan 14.500 paar meeuwen en stern in de Zeebrugse voorhaven en het aanpalende Vlaams Natuurreservaat Baai van Heist. In 2015 was hun aantal ondanks een resem aan goedbedoelde beschermingsmaatregelen geslonken tot minder dan 1800 broedparen.

De instandhoudingsdoelstellingen zoals voorgesteld in het aanwijzingsbesluit van het Vogelrichtlijngebied 'Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist' (Besluit van de Vlaamse Regering, 22 juli 2005) werden in geen enkel jaar gerealiseerd. De kwantitatieve doelstelling om 22 ha broedgebied te creëren en te behouden, werd nooit behaald en ook aan de randvoorwaarde dat dit kwaliteitsvol broedgebied moet zijn, zonder verstoring door landroofdieren, werd niet voldaan. Omdat Zeebrugge het bolwerk was van Vlaanderen, heeft de achteruitgang aldaar meteen ook belangrijke consequenties voor de instandhouding van kustbroedvogels op Vlaams niveau.

Historiek

Vóór de aanleg van de voorhaven van Zeebrugge waren kustbroedvogels in Vlaanderen aangewezen op de stranden, de duinen en het Zwin, alwaar in de twintigste eeuw tot 75 paar dwergsternen, tot 70 paar strandplevieren en tot bijna 400 paar visdieven tot broeden kwamen (Stienen & Van Waeyenberge 2002, Vermeersch et al. 2004). Door de toegenomen druk van het toerisme nam het aantal broedparen echter drastisch af en bleef er rond 1980 nog maar weinig over van het Vlaamse broedbestand van kustbroedvogels.

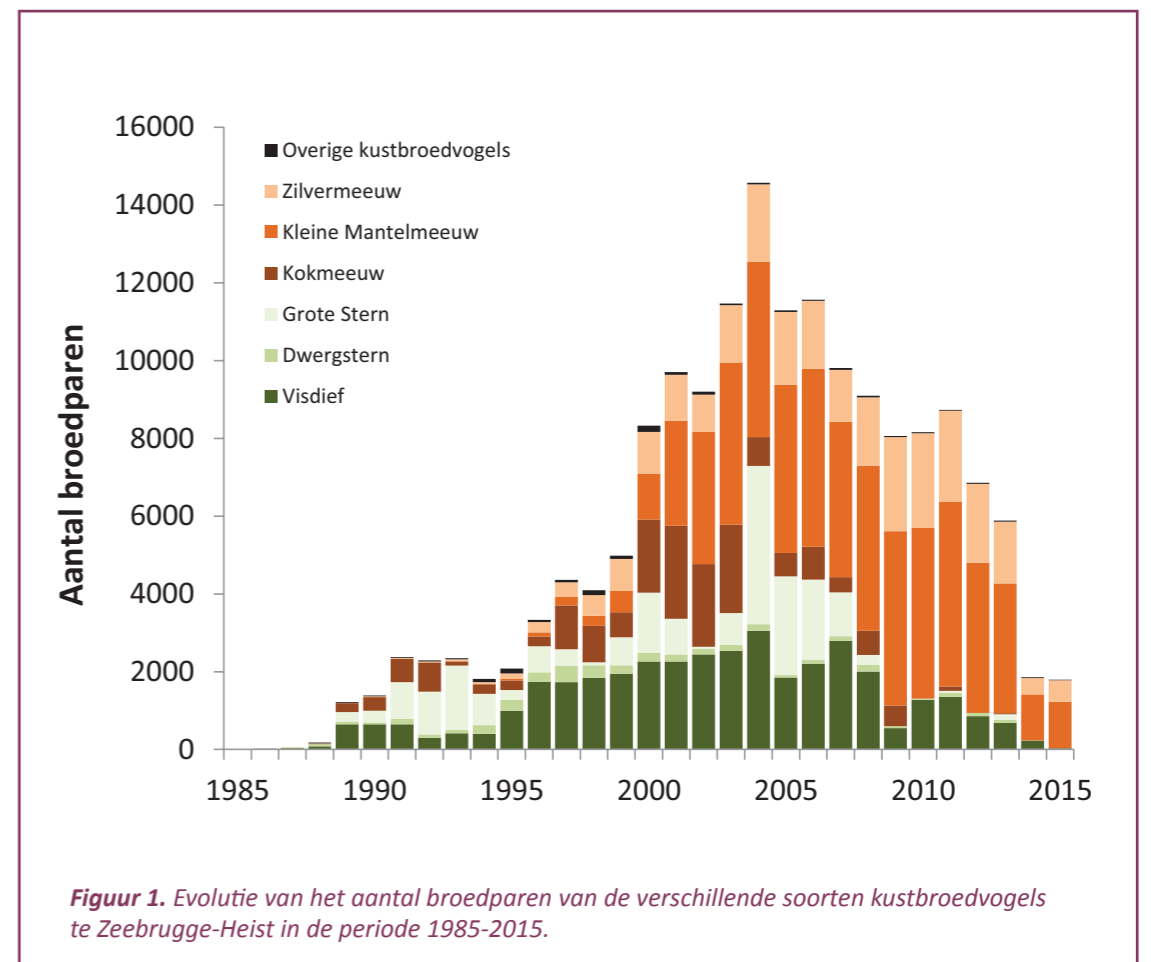
Begin jaren tachtig werd de haven van Zeebrugge zeewaarts uitgebreid met wat we nu de voorhaven van Zeebrugge noemen. Door de grootschalige zandopspuitingen kwamen er binnen de nieuw aangelegde havendammen grote, rustige en schaars begroeide terreinen beschikbaar die vanaf 1985 werden bezet door kustbroedvogels. In eerste instantie waren het soorten als strandplevier, dwergstern en visdief die voordien al in Vlaanderen hadden gebroed. Maar al snel kwamen er ook soorten tot broeden die tot dan toe erg schaars waren in Vlaanderen, met name grote stern, zilvermeeuw en kleine mantelmeeuw (Figuur 1). In de jaren daarna verschoven de broedplaatsen binnen de voorhaven van Zeebrugge voortdurend als gevolg van het verlies van broedgebieden door de ontwikkeling van haveninfrastructuur, door bijkomende zandopspuitingen en door veranderingen in de vegetatie. Maar lange tijd was er steeds ruim voldoende braakliggend terrein om de hele populatie in de voorhaven te herbergen, sterker nog: tot 2004 nam de populatie kustbroedvogels alleen maar toe.

In 1998 werd het Vlaams Natuurreservaat (VNR) 'Baai van Heist' afgesloten voor publiek. Vanaf dan broedde er geregeld, maar niet jaarlijks, een klein aantal dwergsternen en plevieren in de Baai van Heist. De aantrekkingskracht van de Baai van Heist bleef beperkt tot de echte pioniersoorten, en visdief, grote stern en kokmeeuw hebben er nooit gebroed. Ook het aantal broedparen bleef beperkt in vergelijking tot die in de voorhaven van Zeebrugge.

In 1999 werd langs de oostelijke strekdam van Zeebrugge het eerste deel (3 ha) van het Sternenschiereiland gerealiseerd ter compensatie van het verlies aan broedgebied in de westelijke voorhaven. In de jaren daarna werd het Sternenschiereiland stapsgewijs vergroot naar maximaal 17 ha in 2014. Tegelijkertijd verdween het broedgebied voor stern en plevieren in de westelijke voorhaven stelselmatig. Vanaf 2005 waren daar

Broedkolonie van grote sterns, voorhaven Zeebrugge - Yves Adams/Vilda

Figuur 1. Evolutie van het aantal broedparen van de verschillende soorten kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist in de periode 1985-2015.

voor deze soorten geen geschikte broedplaatsen meer. Wel was er in de westelijke voorhaven nog altijd voldoende ruimte (> 40 ha) over voor grote meeuwen, meer bepaald zilvermeeuw en kleine mantelmeeuw.

Ecologische randvoorwaarden en instandhoudingsdoelstellingen voor stern

Het aantal broedende stern in Zeebrugge was niet alleen voor Vlaanderen enorm, maar overtrof ook op Europees niveau al snel het zogenaamde 1%-criterium (meer dan 1% van de biogeografische populatie). Mede op basis van dit criterium verdienden onze sternsoorten een strikte Europese bescherming. Op 22 juli 2005 werd daarom bij besluit van de Vlaamse Regering de Speciale Beschermingszone 'SBZ-V Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist' vastgelegd in uitvoering van de Europese Vogelrichtlijn (2009/147/EG).

In het aanwijzingsbesluit werden heel duidelijke randvoorwaarden vastgelegd om de sternpopulaties duurzaam in stand te houden. Er werd vooropgesteld dat er in de SBZ-V ten alle tijden 22 ha broedgebied beschikbaar moet zijn voor stern. Daarnaast werd gesteld dat die 22 ha kwaliteitsvol moeten zijn wat betreft vegetatie, verstoring en predatie.

Aan deze doelstellingen werd echter in geen enkel jaar voldaan (Tabel 1). De oppervlakte was altijd (veel) kleiner dan de vooropgestelde 22 ha en grootschalige predatie kon niet voorkomen worden. Er waren vooral veel problemen met landroofdieren, die er uiteindelijk toe hebben geleid dat nagenoeg alle stern het gebied hebben verlaten. In 2015 liep het aantal broedende stern in de SBS-V terug tot amper 22 koppels. Dit is een achteruitgang van meer dan 99% ten opzichte van 2004, het jaar voor de oprichting van de SBZ-V, toen er 7291 broedparen werden geteld. In 2016 heeft er geen enkele stern meer gebroed.

De sterke achteruitgang van kustbroedvogels in Zeebrugge heeft belangrijke gevolgen voor de Vlaamse populatie als geheel. Grote stern is helemaal verdwenen uit Vlaanderen. Visdief en dwergstern zijn met meer dan 75% afgenomen, ondanks het feit dat er in Oostende en in het Zwin recent nieuwe broedeilandjes voor stern zijn gemaakt. Op de nieuwe Rode Lijst van Vlaamse broedvogels nemen de drie sternsoorten bijgevolg een prominente plaats in (Devos et al. In prep).

Tabel 1. De geschatte oppervlakte van het Sternschiereiland te Zeebrugge, de aanwezigheid van landroofdieren en overige factoren die in de periode 2005-2016 de kwaliteit van de habitat sterk negatief beïnvloedden.

Jaar	Oppervlakte	Landroofdieren	Overige factoren
2005	8 ha	rat	windmolens, vegetatie
2006	9 ha	kat, rat	windmolens, grote meeuwen
2007	10 ha	rat	windmolens, grote meeuwen
2008	10 ha	kat	windmolens, grote meeuwen, vegetatie
2009	9 ha	vos	
2010	?	rat	grote meeuwen
2011	10 ha		grote meeuwen, vegetatie
2012	8-9 ha	vos	
2013	8 ha	vos	
2014	17 ha	vos	vegetatie
2015	9 ha	vos	vegetatie
2016	14 ha	vos	

Parende visdieven - Yves Adams/Vilda

Grote meeuwen in het havengebied

Voor de grote meeuwen zijn nooit gebiedsgerichte instandhoudingsdoelstellingen opgesteld ondanks het feit dat zowel zilvermeeuw als kleine mantelmeeuw geregeld de zogenaamde 1%-norm overschreden (zie Stienen et al. 2016 voor meer details). De grote meeuwen hebben altijd buiten de SBZ-V in de westelijke voorhaven van Zeebrugge gebroed (afgezien van de paar nesten die vrijwel jaarlijks op het Sternenschiereiland werden gevonden).

Voor de kleine mantelmeeuw is er anderzijds wel een gewestelijke doelstelling geformuleerd om deze soort binnen Vlaanderen in stand te houden. Omdat Zeebrugge tot voor kort de enige belangrijke broedkolonie was van kleine mantelmeeuw en omdat de broedgebieden in de voorhaven sterk onder druk stonden, stelden Paelinckx et al. (2009) voor om voor deze soort op korte termijn een alternatieve en voldoende grote broedlocatie te voorzien in de buurt van de Zeebrugge kolonie. Dit voorstel werd in 2010 overgenomen in het Besluit van de Vlaamse Regering (BVR 23 juli 2010) tot vaststelling van de gewestelijke instandhoudingsdoelstellingen voor Europees te beschermen soorten en habitats, maar is tot op heden niet gerealiseerd. Ondertussen is het aantal grote meeuwen sterk afgenomen, vooral nadat de vos in 2013 grote delen van het broedgebied heeft verstoord.

In de periode 2014-2016 kwamen er respectievelijk nog slechts 1602, 1743 en 1700 koppels grote meeuwen tot broeden in Zeebrugge, een afname van meer dan 75% ten opzichte van 2011 toen meer dan 7000 koppels werden geteld. Op Vlaamse schaal is het aantal kleine mantelmeeuwen met meer dan 50% afgenomen. Een toenemend deel van de Zeebrugse meeuwenpopulatie broedt niet langer op de grond, maar op daken van havenloodsen. Vooral vanaf 2014 nam het aantal op de daken sterk toe en in 2016 broedden al 920 meeuwenparen bovengronds (54% van het totaal aantal broedparen). De daken fungeren als vossenrije eilanden, maar hebben ook hun nadelen.

Broedkolonie van grote meeuwen, voorhaven Zeebrugge - Eric Stienen

Het broedsucces op de daken is vaak geringer dan op de grond omdat de legsels veel gevoeliger zijn voor extreme weersomstandigheden (regen en hitte). Door gebrek aan nestmateriaal (vegetatie die gebruikt wordt voor de nestbouw moet van elders worden aangevoerd) zijn veel nesten slecht gebouwd waardoor de eieren vaak uit het nest rollen. Er springen zo nu en dan kuikens van de daken of ze komen in de regenpijpen terecht. Bovendien is het aantal nestplaatsen op de daken beperkt (er wordt vooral gebroed tegen de dakranden, tegen koepels, etc.) en is de dichtheid aan nesten er veel lager dan op de grond. De huidige daken vormen met andere woorden een suboptimaal broedhabitat en zijn in feite niet erg geschikt voor een duurzame instandhouding van de Vlaamse meeuwenpopulatie. De resterende grondbroedende meeuwen beperkten zich in de periode 2014-2016 grotendeels tot één klein terrein (de zogenaamde Kleine Vlake) van enkele hectaren groot waarrond een elektrische draad werd geplaatst om vossen buiten te houden.

Verplaatsingsgedrag van grote meeuwen na verstoring

Meeuwen en sternenvogels zijn langlevende soorten die meer dan 25 jaar oud kunnen worden. Voor grote meeuwen komt daar nog bij dat ze in een zeer hechte sociale structuur leven, waarbij de opgebouwde kennis van de omgeving en van andere individuen (hun partner, maar ook de vogels uit naburige nestterritoria) zeer belangrijk is. Zolang er geen wezenlijke verstoring plaatsvindt, blijven ze vaak hun leven lang trouw aan een eenmaal gekozen broedgebied en zelfs aan een specifieke nestplaats binnen het broedgebied. Ook zijn grote meeuwen erg trouw aan hun voedselterritoria, overwinteringsgebieden en migratieroute.

Wanneer er echter iets gebeurt waardoor de vogels niet meer op hun vertrouwde plek kunnen broeden, gebeuren er onverwachte zaken. Er vinden opvallend veel meer echtscheidingen plaats dan gewoonlijk, sommige individuen verhuizen naar andere kolonies, sommige vogels beginnen op totaal nieuwe plaatsen te broeden en weer anderen slaan een (aantal) broedseizoen(en) over. Omdat het INBO in Zeebrugge duizenden meeuwen heeft voorzien van een blauwe kleurring met een unieke code hebben we enigszins zicht gekregen op de verplaatsingen en het gedrag van verstoorde meeuwen. Ook zijn er in Zeebrugge behoorlijk wat kleine mantelmeeuwen uitgerust met een speciale GPS-logger (en een naam), waardoor hun verplaatsingen gedetailleerd in kaart kunnen worden gebracht. Tot nu toe zijn de gegevens over de verplaatsingen van de meeuwen nog niet in detail uitgewerkt, maar enkele anekdotische voorbeelden spreken wel boekdelen.

Op 29 mei 2000 werd een volwassen vrouwtje kleine mantelmeeuw gevangen op haar nest in Zeebrugge. Ze kreeg een unieke kleurring met de code BVAM aangemeten en keerde vervolgens 14 jaar lang terug naar Zeebrugge. In 10 gevallen werd ook haar nest gevonden, de laatste keer in 2015. In de tussenliggende 14 winters werd ze in 10 winters gezien op het vuilstort van Madrid. Een dergelijk vast patroon is illustratief voor ongestoorde situaties. BVAM had het geluk dat ze al die jaren terecht kon op dezelfde broedlocatie. Andere meeuwen uit Zeebrugge hadden echter de pech dat hun nestplaats bij terugkeer verdwenen was of ongeschikt was geworden. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de kleine mantelmeeuw "Michelle". Zij broedde in 2002 voor het eerst in Zeebrugge. Vervolgens werd haar nest in de periode 2003-2013 in totaal 10 keer gevonden. De laatste keer, in 2013, werd ze gevangen en kreeg ze een rugzakje om met een GPS-zender. Na het broedseizoen trok ze, zoals veel kleine mantelmeeuwen doen, nog even naar Noord-Frankrijk om vervolgens in Spanje te overwinteren (Figuur 2). Toen ze in 2014

Kleine mantelmeeuw met zender voedert jongen - Misjel Decler

Kleine mantelmeeuw met zender - Misjel Decler

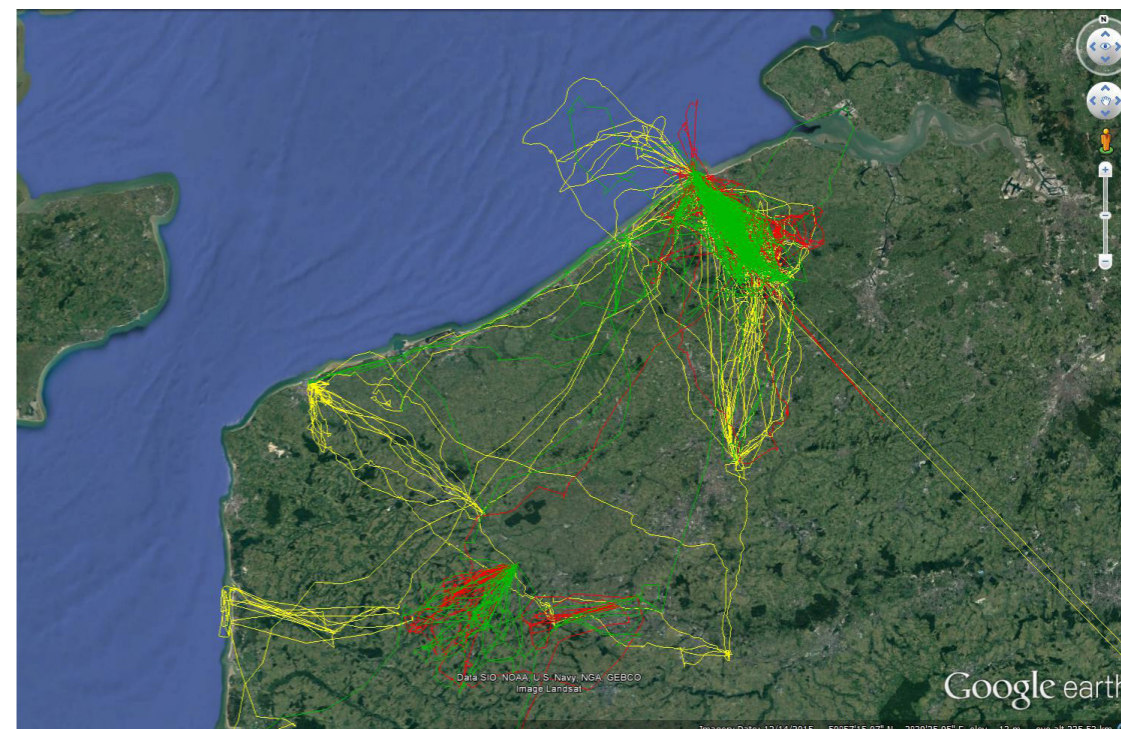
terugkeerde was er een loods gebouwd op de plek waar haar nest zich het jaar daarvoor bevond. Elders in Zeebrugge waren de broedgebieden overvol en vond ze geen geschikte plaats om te broeden. In het broedseizoen van 2014 bleef Michelle desondanks de meeste tijd in Zeebrugge hangen en ook het jaar daarna was dat het geval (Figuur 2). Af en toe schuimde ze de kust tussen Vlissingen en de Somme af, iets wat ze in 2013 nooit had gedaan. Tijdens die tochten bezocht ze de kolonies van Vlissingen, Oostende en Calais, kennelijk op zoek naar een alternatief.

Ook Kate, een vrouwtje kleine mantelmeeuw dat in 2013 vlak in de buurt van Michelle broedde, werd uitgerust met een GPS-zender en moest bij haar terugkeer in 2014 constateren dat haar vertrouwde nestplaats was verdwenen. Kate ging net als Michelle zwerven, maar zocht het verder weg. Haar zwerftochten gingen helemaal tot het eiland Skomer aan de westkust van het Verenigd Koninkrijk (Figuur 3).

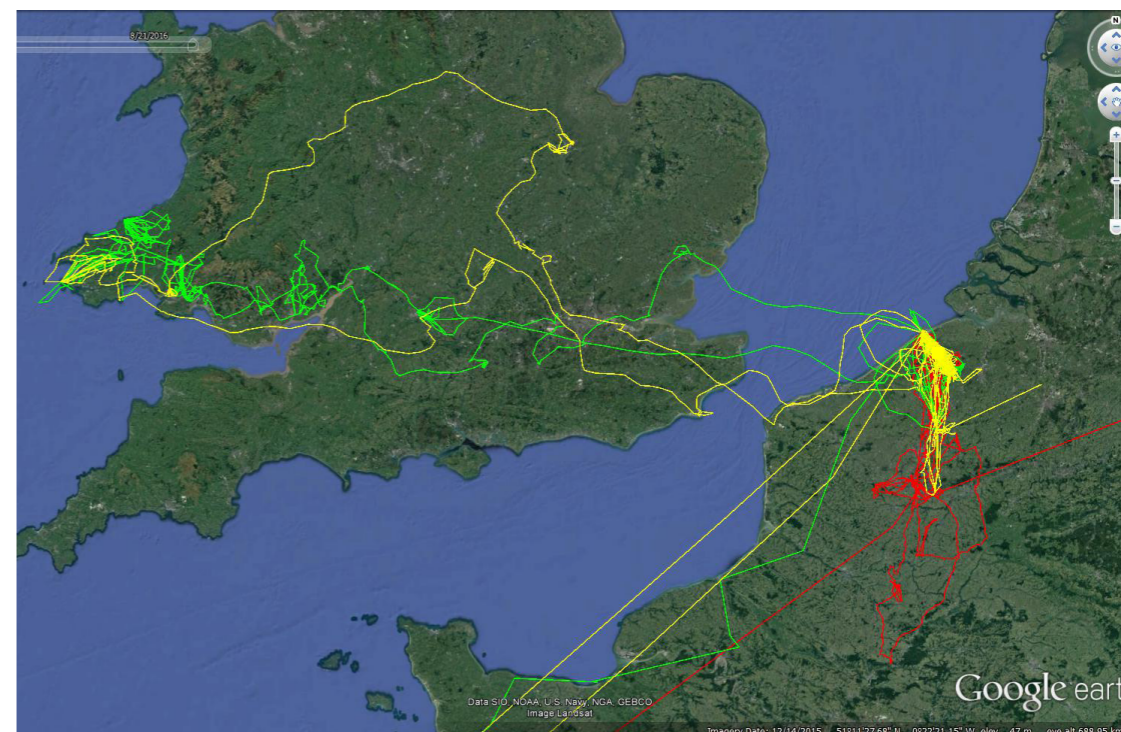
Jasmin en Lies verhuisden na de verstoring van hun Zeebrugse territorium dan weer naar de kolonie in het industriegebied Vlissingen-Oost (gemeente Borssele, Nederland), alhoewel het niet zeker is of ze daar ook daadwerkelijk hebben gebroed.

Naast deze zeer gedetailleerde informatie op basis van meeuwen die met een GPS-logger werden uitgerust, beschikt het INBO ook over een omvangrijke databank met terugmeldingen van gekleurde meeuwen. Ook die gegevens maken duidelijk dat er feitelijk drie reacties zijn na een grootschalige verstoring van de broedhabitat. Een deel van de vogels gaat in de jaren daarna niet meer broeden, maar hangt een beetje rond in de omgeving van de nestplaats. Een andere deel sluit zich al snel aan bij bestaande kolonies in de ruime omgeving. Vooral na 2013 werden er veel Zeebrugse vogels in andere kolonies afgelezen en soms kon ook worden vastgesteld dat ze er daadwerkelijk broedden. Het gaat dan om broedkolonies in het Nederlandse Deltagebied (Neeltje Jans, Borssele, Moerdijk, Europoort en de Maasvlakte), in Noord-Frankrijk (Dunkerque, Gravelines, Loon-Plage en Calais) en in eigen land (Vismijn te Oostende). Tenslotte is er een deel dat zich op geheel nieuwe locaties gaat vestigen.

Zo werden gemerkte kleine mantelmeeuwen uit Zeebrugge broedend waargenomen op een dak in het centrum van Blankenberge, op een dak in het Nederlandse Katwijk aan Zee en op een dak in de stad Den Haag. Door de verstoringen in Zeebrugge werden er plotseling nieuwe kolonies gevormd op ongewenste plaatsen zoals op een dak van een bedrijventerrein in Zedelgem (nooit gecontroleerd op aanwezigheid

Figuur 2. De verplaatsingen van Michelle tijdens en vlak na het broedseizoen van 2013 (rood), 2014 (geel) en 2015 (groen).

Figuur 3. De verplaatsingen van Kate tijdens en vlak na het broedseizoen van 2013 (rood), 2014 (geel) en 2015 (groen).

van gemerkte individuen), op een winkelcentrum in Brugge (minstens 35 gemerkte individuen uit Zeebrugge), op het ziekenhuis van Oostende (twee Zeebrugse meeuwen) en op verschillende andere gebouwen in Oostende (een tiental gemerkte individuen). Veel kustgemeentes hebben de laatste jaren te maken met dakbroedende meeuwen die ongetwijfeld grotendeels afkomstig zijn uit Zeebrugge. Daarnaast hebben we een vermoeden dat er her en der in Vlaanderen nog meer kolonies op daken zijn, die vooralsnog onontdekt zijn gebleven omdat de overlast beperkt blijft.

Het aantal grote meeuwen in Vlaanderen is dan wel afgenomen, maar ze broeden op steeds meer verschillende locaties, meer en meer in stedelijk en industrieel gebied en almaar vaker in kleinere kolonies of zelfs solitair. Helaas neemt daarmee het overlastprobleem toe. Men kan dus concluderen dat we door de leegloop in Zeebrugge minder meeuwen hebben, maar meer problemen met meeuwen.

Referenties

Paelinckx D., Sannen K., Goethals V., Louette G., Rutten J. & Hoffmann M. (2009). Gewestelijke doelstellingen voor de habitats en soorten van de Europese Habitat en Vogelrichtlijn voor Vlaanderen. INBO.M.2009.6. Instituut voor Natuur- en bosonderzoek, Brussel.

Stienen E.W.M. & Van Waeyenberge J. (2002). Verstoken van verstoring: het belang van de Baai van Heist als rust- en broedgebied voor vogels. In: Mees et al. (eds). Academische studiedag: 5 jaar strand-natuurreservaat 'De Baai van Heist'. VLIZ Special Publication 9. VLIZ, Oostende.

Stienen E.W.M., Courtens W., Van de walle M., Vanermen N. & Verstraete H. (2016). Monitoring van kustbroedvogels in de SBZ-V 'Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist' en de westelijke voorhavens van Zeebrugge tijdens het broedseizoen 2015. INBO.R.2016.11584874. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans, M., Stevens J., Gabriëls J. & Van der Krieken, B. (2004). Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.

Broedkolonie van grote meeuwen, voorhaven Zeebrugge -Eric Stienen

Zilvermeeuw - Yves Adams/Vilda

Telling van de meeuwenpopulatie in de omgeving van Ouland in de Antwerpse haven

Eric Stienen (INBO) - Dries Martens (Natuurpunt Antwerpen)

Sinds enkele jaren is bekend dat er grote meeuwen broeden in Antwerpen. Dat begon in 2009 met een eerste broedgeval op de gebouwen van de Universiteit Antwerpen. In 2012 werden op 12 locaties in het centrum van Antwerpen broedgevallen vastgesteld, waarbij het ging om ongeveer 20 nesten (soortverhouding tussen zilvermeeuw *Larus*

argentatus en kleine mantelmeeuw *Larus fuscus* onbekend). Op basis van gegevens van de brandweer van Antwerpen moeten er in de periode 2013-2015 ongeveer 30 paar in het centrum hebben gebroed (soortverhouding tussen de twee soorten nog altijd onbekend).

In 2014 werd duidelijk dat er ook in de Antwerpse haven ter hoogte van Ouland een kolonie was gevestigd op de daken van enkele bedrijven. De kolonie was er echter ook al minstens in 2013 gevestigd, zoals blijkt uit de gegevens van het Opvangcentrum voor Vogels en Wilde dieren (VOC) van Brasschaat-Kapellen. In 2013 werden er aan Ouland door het VOC namelijk 48 jonge meeuwen weggevangen van de straatkant en de loodsen en werden er 53 dode meeuwen van de weg gehaald.

De kolonie werd in 2015 voor het eerst geteld door Natuurpunt (telling uitgevoerd door Dries Martens op 18 en 21 mei 2015). Op 24 mei 2016 heeft het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek een telling uitgevoerd (telling uitgevoerd door Eric Stienen). De telling gebeurde met een telescopische hoogtewerker die ter beschikking werd gesteld door het Havenbedrijf Antwerpen.

De gebruikte methodiek in 2016 en de codering van de daken (zie Figuur 1) was overeenkomstig de telling die vorig jaar werd uitgevoerd door Natuurpunt (hoewel dakgoten en niet-dakgoten dit keer niet afzonderlijk werden geteld). De gemarkeerde daken in Figuur 1 (A – Y) werden afzonderlijk geteld vanaf een afstand die varieerde tussen 0 en 200 m (afhankelijk van de bezettingsgraad van het dak). De overige niet gemarkeerde daken werden vanop grotere afstand geteld (300-500 m). Veruit de meeste nesten (> 98% van de gevallen) bevatten nog eieren of pulli van hoogstens enkele dagen oud die nog in het nest zaten. In de uitzonderlijke gevallen dat er oudere pulli aanwezig waren die buiten de directe nestomgeving zaten werd getracht om de jongen zo goed mogelijk toe te wijzen aan een adult in de directe omgeving.

Resultaten

Er werden in 2016 in totaal 635 nesten geteld (Tabel 1), waarvan 567 van zilvermeeuw en 68 van kleine mantelmeeuw. Vooral de centraal gelegen daken met oude daken van asbestcement (de daken E,F,G en H in Figuur 1) waren in trek bij de meeuwen, zowel bij zilvermeeuw als bij kleine mantelmeeuw. Hier broedde 80% van alle meeuwen. Het totaal aantal meeuwen is lager dan de getelde aantallen in 2015, waarbij vooral opvalt dat de daken I en J in 2016 minder meeuwen bevatten. De reden hiervoor is onbekend.

In de ruime omgeving van de kolonie waren nog veel daken aanwezig die ogenschijnlijk geschikt waren als broedgebied. Hoewel die daken intensief werden afgespeurd met een telescoop werden daar geen broedende meeuwen vastgesteld.

Figuur 1. Kaart van de omgeving van Ouland met de aanduiding van de gebruikte codering voor de verschillende daken waar het aantal meeuwen werd geteld.

Broedplaats meeuwen Ouland - Dries Martens

Tabel 1. Overzicht van het aantal nesten van zilver- en kleine mantelmeeuw in de Ouland-kolonie op 24 mei 2016. De codering van de daken komt overeen met Figuur 1.

Dak	Kleine Mantelmeeuw	Zilvermeeuw	TOTAAL 2016
A	4	6	10
B	0	0	0
C	0	0	0
D	0	0	0
E	29	136	165
F	5	72	77
G	6	59	65
H	14	189	203
I & J	0	36	36
K	0	0	0
L	3	0	3
M	0	11	11
N	2	10	12
O	0	0	0
P	0	0	0
Q	0	0	0
R	0	0	0
S	0	16	16
T	0	0	0
U	1	0	1
V	0	2	2
W	0	3	3
X & Y	0	18	18
Overig	4	9	13
TOTAAL	68	567	635

Tabel 2. Vergelijking van het aantal broedparen van grote meeuwen in Ouland tussen 2015 en 2016. Het betreft hier de som van het aantal zilver- en kleine mantelmeeuwen.

Dak	2016	2015
A	10	12
B	0	0
C	0	0
D	0	0
E	165	171
F	77	84
G	65	119
H	203	160
I & J	36	94
K	0	1
L	3	0
M	11	20
N	12	23
O	0	3
P	0	1
Q	0	3
R	0	0
S	16	16
T	0	0
U	1	0
V	2	0
W	3	2
X & Y	18	38
Overig	13	?
TOTAAL	635	747

Nest en nestplaats zilvermeeuw Ouland - Dries Martens

Discussie

Omdat in 2015 werd verondersteld dat de Ouland-kolonie vooral zilvermeeuwen bevatte, was het percentage kleine mantelmeeuwen (10%) toch wel verrassend. Overigens werd er in 2016 bijzondere aandacht besteed aan het aflezen van gekleurringde individuen omdat die informatie kunnen verschaffen over de herkomst van de meeuwen. Er werden een viertal individuen gezien met metaalringen en één kleine mantelmeeuw met een donkere ring aan de tibia (geringd door Roland-Jan Buijs) waarvan de code echter niet kon worden afgelezen. Het lage percentage gekleurringden duidt erop dat de meeuwen in elk geval niet afkomstig zijn van de grotere kolonies aan de kust zoals Zeebrugge, Vlissingen of Rotterdam, noch van Moerdijk. In die kolonies is immers een veel hoger percentage gekleurringde vogels aanwezig. Het lijkt waarschijnlijker dat ze afkomstig zijn uit Het Verdronken Land van Saeftinghe waar weinig werd geringd. Tot 2000 herbergde het Verdronken Land van Saeftinghe een grote meeuwenpopulatie van meer dan 16.000 paar; vooral zilvermeeuwen (Castelijns et al. 2014). Door de komst van de vos en mogelijk ook de sanering van het vuilstort de Hooge Maey namen de aantallen na 2000 snel af. In 2012 broedden er nog maar 3113 paar zilvermeeuw en 70 paar kleine mantelmeeuw. Waarschijnlijk heeft een deel van die kolonie zich in Antwerpen gevestigd.

Het is onduidelijk waar de meeuwen hun voedsel halen. Bij de nabijgelegen recyclage-fabriek voor glas van het bedrijf High5 foerageerden enkele tientallen zilvermeeuwen. Zij verorberden stukjes glas die blijkbaar nog etensresten bevatten. Verder wordt er ook gefoerageerd aan het afvalverwerkingsbedrijf Van Gansewinkel aan de Rostockweg, op ongeveer 1 km ten noordwesten van de kolonie. Er moeten echter nog andere voedselbronnen zijn, maar die kunnen op grotere afstand van de kolonie liggen (individuen afkomstig uit de kolonie in Zeebrugge foerageren tot op ongeveer 60 km van de broedplaats, zie Stienen et al. 2016).

Broedplaats meeuwen Ouland - Dries Martens

Referenties

Castelijns W., Wieland A., Buise M., Speksnijder E. & Calle P. 2014. Broedvogelonderzoek in het Verdronken Land van Saeftinghe 2012. Rapport Stichting Het Zeeuwse Landschap.

Stienen E.W.M., Desmet, P., Aelterman, B., Courtens, W., Feys, S., Vanermen, N., Verstraete, H., Van de walle, M., Deneudt, K., Hernandez, F., Houthoofdt, R., Vanhoorne, B., Bouten, W., Buijs, R.-J., Kavelaars, M., Müller, W., Herman, D., Matheve, H., Sotillo, A. & Lens, L. (2016). GPS tracking data of Lesser Black-backed Gulls and Herring Gulls breeding at the southern North Sea coast. *ZooKeys* 555(555): 115-124

Vogelnieuws is de ornithologische nieuwsbrief van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO). Het INBO is een wetenschappelijk instelling van de Vlaamse Gemeenschap, opgestart op 01/04/06 als fusie van het Instituut voor Natuurbehoud (IN) en het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (IBW).

Vogelnieuws wil alle vrijwillige medewerkers en geïnteresseerden regelmatig informeren over lopende ornithologische projecten op het INBO.

Verantwoordelijk uitgever:

Prof. Dr. Maurice Hoffmann, administrateur-generaal
Instituut voor Natuur en Bosonderzoek, Kliniekstraat 25, 1070 Brussel

Redactie:

Koen Devos, Glenn Vermeersch & Anny Anselin

Werkten mee aan dit nummer:

Anny Anselin, Henk Castelijns, Kris Degraeve, Filiep T'Jollyn, Kjell Janssens, Koen Devos, Geert Spanoghe, Eric Stienen, Nicolas Vanermen, Wouter Courtens, Hilbran Verstraete, Marc Van de walle, Dries Martens.

Vormgeving:

Nicole De Groof

Algemene informatie

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)

Kliniekstraat 25, 1070 Brussel

Tel. +32 (0)2 525 02 00

Fax +32 (0)2 525 03 00

info@inbo.be

www.inbo.be

Geelgors - Glenn Vermeersch